

Дронь С.П.

аспірант,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В БРИТАНСЬКОМУ ЕМПІРИЗМІ

Епоха Модерну презентує проблему часу зовсім в іншому ракурсі, ніж Античність та філософія Середніх віків. Це питання звернене передусім до людини як носія розуму, який є джерелом самовизначення і ознакою особистості. Головним атрибутом часу в новочасній філософії є категорія тривалості. В британському емпіризмі тема темпоральності зводить об'єктивну тривалість до суб'єктивного сприйняття часу. Філософські дослідження в цьому напрямку переорієнтовуються з онтологічних проблем на гносеологічні, разом з тим розгляд поняття «тривалості» з метафізичної площини переходить в психологічну.

Розглянемо міркування Дж. Локка стосовно природи темпоральності. Джерело походження часу Локк вбачає в ідеї «поступовості» ідей та станів, що змінюються в нашій душі. Ідея «поступовості» відноситься до простих ідей і є основою для всіх похідних уявлень про час та мірою інших послідовностей. Життя душі стає витокком для поняття часу. В цьому моменті Локк близький з Августином, проте, якщо у Августина «внутрішня людина» визначена теологічним контекстом, то психологія Локка позбавлена цього контексту і є фундаментом теорії пізнання.

Локк характеризує тривалість як «мінливу протяжність», частини якої зникають і з'являються безперервно змінюючи одна одну. Для нього саме спостереження за змінами, що відбуваються в душі є первинним чинником, що формує наше уявлення про тривалість і час. Особливою рисою тривалості для Локка є її неперервність. «Ідею тривалості маємо від рефлексії над рухливим ланцюгом наших ідей» [4, с. 159]. Власне неперервний ланцюг ідей, які змінюють одна одну в душі, породжує просту ідею послідовності – психологічної основи тривалості.

Локк категорично не погоджується з тим, що час варто пов'язувати з рухом. Такої позиції дотримувався Аристотель, коли говорив, що ми приходимо до розуміння часу, коли в русі сприймаємо різні моменти. За Локком наявність ідеї тривалості не передбачає в собі ідеї руху, тому що навіть за відсутності будь-якого руху, ідея тривалості нікуди не зникає, а навпаки виникає як тільки ми звертаємо увагу на зміну ідей у нашій свідомості. Для вияснення того, що таке час Локк досліджує життя індивідуальної людської душі і тим самим змінює передумови розгляду часу: не інтелектуальне споглядання вроджених ідей лежить в основі теорії пізнання, а внутрішній досвід, в тому числі це стосується і пізнання часу. Ту частинку тривалості, яка відповідає одній із плинних ідей в розумі, Локк називає миттю.

Будуючи сенсуалістську теорію пізнання, Локкові вдалося сформулювати ряд принципів положень, які в психологічному аспекті стосуються механізму сприйняття часу, а в філософському – онтологічного статусу часу і

епістемологічних функцій поняття часу. Джерелом ідей послідовності і тривалості в концепції Локка, є не відчуття, спричинені зовнішніми предметами, а рефлексія про внутрішні стани душі. Отже, постійна і послідовна зміна відчуттів детермінована не зовнішнім світом, а внутрішнім світом самої людини, і так званий потік часу відбувається не в зовнішньому світі, а у внутрішньому світі людини. Буденне уявлення про те, що час минає у зовнішньому світі є результатом подвійної структури сприйняття. Варто зазначити, що заперечення існування у зовнішньому світі потоку часу не пов'язане із запереченням у зовнішньому світі темпоральних відношень – послідовності, одночасності, тривалості, тощо. Ці відношення дійсно існують в процесах взаємодій предметів матеріального світу, і очевидно, що саме для сприйняття взаємодії суб'єкта і світу і був вироблений механізм плину часу.

Вслід за Локком, Юм вважає, що ідея часу виникає з послідовності вражень та ідей в людській свідомості. «Час не може постати в свідомості ні сам по собі, ні в супроводі постійного незмінного об'єкту; але він завжди сприймається нами через деяку доступну для сприйняття послідовність об'єктів, що приходять на зміну один одному» [3, с. 62]. Юм практично не розрізняє час і тривалість, і вживає ці поняття як взаємототожні. Викоринюючи поняття субстанції, Юм разом з тим відмовляється і від тривалості, як її атрибута. Для того, щоб отримати ідею часу, нам потрібно чуттєво сприйняти послідовність зміни станів свідомості. Саме ця зміна є головною передумовою тривалості. Головною властивістю і сутністю часу, на думку Юма є те, що кожна відокремлена частка часу послідовно співіснує з попередньою і наступною. Особливість часу прихована в твердженні: «Час у тому виді, в якому він існує, повинен складатися з неподільних моментів, бо якби ми ніколи не могли дійти до кінця при поділі часу і якби кожен момент, що слідує за іншим моментом, не був зовсім окремим і неподільним, то існувало б безкінечне число співіснуючих моментів, чи частин часу, а це, я гадаю, буде визнане явним протиріччям» [3, с. 59].

На перший погляд видається, що Юм близький до Декарта, який визнає дискретний характер часу, частини якого не залежать одна від одної і потребують зовнішньої причини для зв'язку між собою. Такою причиною у Декарта є Бог. Проте така схожість досить оманлива, оскільки Юм ґрунтує свою концепцію на відмінних від картезіанської засновках. Філософ не дотримується античного трактування континууму, яке розділяли філософи і математики аж до XVII століття. Юм, на відміну від них, заперечує теологічне і метафізичне обґрунтування природи континууму і не визнає нескінченної подільності чогось, що має кінцеву протяжність. Його твердження про неможливість існування потенційної нескінченності ґрунтується на принципах емпіризму. Він переконаний, що все що підлягає поділу до нескінченності має реально складатися з нескінченного числа часток. Потенційна нескінченність означає реальну розділеність на необмежену кількість елементів. Проте, Юм відкидає ідею актуальної нескінченності і вважає, що будь-яка скінченна величина складається зі скінченної кількості неподільних частин. В цій ідеї Юма приховані філософські засновки трактування континууму: мислення і уява

зливаються в одну здатність свідомості. Те, чого не можна уявити, не може й існувати. Саме образи уяви дають в даному випадку знання про континуум.

Час для Юма – це сукупність неподільних моментів сповнених деяких реальних об'єктів, чи реального існування. Послідовність цих моментів утворює тривалість і наділяє видимістю для розуму. Всі ці неподільні частки невидимі для сприйняття, якщо вони не наповнені чимось реально існуючим, тим, що б можна було сприйняти чуттєво. Юм рішуче заперечує ньютонівську ідею абсолютного простору і часу, де ці категорії претендують на незалежне від людини існування, і вважає суб'єкта єдиною і необхідною умовою їх існування.

Список використаних джерел:

1. Гайденко П.П. Время. Длительность. Вечность. Проблема времени европейской философии и науке. – М.: Прогресс-Традиция, 2006. – 464 с.
2. Г'юм Девід. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експеримент. методу міркувань про об'єкти моралі / За ред. та з передм. Е. К. Моснера; 3 англ. пер. П. Насада. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2003. – 552 с.
3. Локк Джон. Розвідка про людське розуміння у 4-х книгах // Книга 2 – Про ідеї. «Акта», – 2002. – 607 с.
4. Молчанов В.И. Феномен пространства и происхождение времени. – М.: Академический проект, 2015. – 277 с.

Кадиевская И.А.

доктор философских наук, профессор;

Валканоцкий В.И.

старший преподаватель,

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

МОРАЛЬНОЕ И ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК РЕСУРС ПРЕОДОЛЕНИЯ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Глобальные реформы, проводимые в Украине, направлены на расширение объема индивидуальной и социальной свободы, преодоление крайних форм социальной несправедливости и неравенства. Закрепленные в Конституции Украины идеи правового, демократического государства, утверждают вечные человеческие ценности – свободу, справедливость, равенство. Исторический опыт показал, что прогрессивное, демократическое развитие государства зависит от интеллектуального и духовного потенциала личности и общества. Моральное и правовое воспитание определяют конструктивный или деструктивный вектор развития государства и общества. Именно поэтому система образования играет особую роль в жизни нашего государства. Реализация новой Национальной доктрины развития образования Украины в XXI веке должна способствовать развитию моральной и правовой культуры.